

Matyuba XOLNAZAROVA,
Guliston davlat universiteti professori, p.f.d
E-mail: xolnazarovadildora1987@gmail.com

GDPI dotsenti, ped.f.n G.Isayeva taqrizi asosida

IMOM AL-BUXORIYNING ILMIIY FAOLIYATI

Annotatsiya

Ushbu maqolada hadis ilmining buyuk mutafakkuri Imom Buxoriyning ilmiy faoliyati va hayot yo'li, asarlari, uning to'plagan hadislarining yoshlar tarbiyasidagi o'rni borasida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: "Al-jome' as-sahih", hadis ilmi, Imom Buxoriy hadislarini, ilm, ma'rifat, insoniy fazilatlar, ishonchli hadis.

НАУЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИМАМА АЛЬ-БУХАРИ

Аннотация

В данной статье рассказывается о научной деятельности и жизненном пути имама Бухари, великого мыслителя хадисоведения, его трудах, а также о роли его собрания хадисов в воспитании молодежи.

Ключевые слова: «Аль-Джаме ас-Сахих», хадисоведение, хадисы Имама Бухари, знание, просвещение, человеческие качества, надежный хадис.

SCIENTIFIC ACTIVITY OF IMAM AL-BUKHARI

Annotation

This article talks about the scientific activity and life path of Imam Bukhari, the great thinker of hadith science, his works, and the role of his collected hadiths in the education of young people.

Key words: "Al-jame' as-sahih", hadith science, Imam Bukhari's hadiths, knowledge, enlightenment, human qualities, reliable hadith.

Kirish. Sharq mamlakatlari tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak yurtimiz hududida ilm-fan, madaniyat azaldan rivojlanganligini ko'rishimiz mumkin. Xususan, o'rta asrlarda yurtimizdan ko'plab olimu shoirlar, buyuk mutafakkirlar yetishib chiqqanligi ma'lum. Ularning ilm-fanning ko'plab sohalariga oid asarlari insoniyatning bebaho mulki hisoblanadi.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: «tarixiy merosni asrab-avaylash, o'rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish ham davlat siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biridir»[1].

Bugungi kunda davlatimizda o'tmish merosimizni ilmiy o'rganish, ajdodlar merosidan barkamol avlodni tarbiyalash jarayonida unumli foydalanish va milliy qadriyatlarini tiklash, davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, "...hamma o'z tarixini ulug'laydi. Lekin bizning mamlakatimizdagidek boy tarix, bobolarimizdek buyuk allomalar hech qayerda yo'q. Bu merosni chuqur o'rganishimiz, xalqimizga, dunyoga yetkaza bilishimiz kerak"[2].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Imom Buxoriyning hayoti va faoliyati aks etgan davr tarixi va ilk islom davriga oid manbalar, islom dini rivojiga o'z faoliyatlari, yozgan asarlari bilan xizmat qilgan shaxslarning ijtimoiy, pedagogik va psixologik qarashlari, islom dinida nomlari bilan tanilgan insonlar faoliyatini o'rganishga qaratilgan manbalar mahalliy olimlardan Z.R.Isoqova, E.E.Karimov, Mirzo Kenjabek, N.Komilov, B.M.Murtazaev, J.O.Omonturdiyev, S.N.Tursunov, U.M.Uvatov, I.S.Usmanov, M.S.Xadjieva, M.X.Xolnazarova, Z.U.Choriev, J.O.Cho'tmatov, Q.B.Qodirov tomonidan tadqiq etilgan.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi mamlakatlari olimlari V.V.Bartold, O.Bibikova, O.G.Bolshakov, T.B.Kuturga, A.V.Kolodin, Muhammad Maxdi, A.B.Xalidov, A.D.Kno'sh va boshqalar tomonidan Imom Buxoriy asarlarining ilmiy jihatdan tahlili olib borilgan. Imom Buxoriy asarlarida ijtimoiy munosabatlar, psixologiya va pedagogika tarixi, psixologik qarashlarni tadqiq etishda diniy manbalarning ahamiyati, so'fiylik ta'limoti, diniy bag'rikenglik, islom diniy yozma manbalarini yoritishga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borilgan.

«Buyuk ajdodlarning boy ilmiy merosini chuqur o'rganish va keng targ'ib etish»[1] muhimligi va zarurati davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Shu sababli davlatimizda ilm fanimizning darg'alari bo'lgan Bahouddin Naqshband, Xoja Ahror Valiy, Imom Termiziy, Moturudiy, Imom Buxoriy, Marg'inoniy, Ahmad Yassaviy, Abdulkholiq G'ijduvoni, Najmiddin Kubro kabi mutafakkirlarimizning dunyoqarashi, hayot yo'li va qadriyatlarini, diniy-irfoniy merosi, ilmiy va xolis o'rganishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Shu sababli ham hadis ilmining buyuk mutafakkiri bo'lgan Imom Buxoriyning asarlari yoshlarga ilm, ma'rifat va ma'rifatarparvarlik g'oyalari singdirishda katta ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil ibn Ibrohim ibn al-Mag'iyra ibn Bardazbeh al-Juafiy al-Buxoriy hijriy 194 yil, milodiy 810 yilda tavallud topgan. Imom al-Buxoriyning otasi Ismoil, uning kunyasi Abul-Hasan bo'lib, o'z davrining yetuk muhaddislaridan sanalib, imom Molikning shogird va ashoblaridan biri bo'lib, tijorat ishlari bilan ham shug'ullangan. Afsuski hozircha uning qalamiga mansub biror asar haqida aniq ma'lumotga ega emasmiz. Biroq uni Hamad ibn Zayd, imom Molik, Abu Muoviya kabi o'z davrining yirik muhaddislaridan hadislar rivoyat qilgani, Abdulloh ibn al-Muborakning suhbatida bo'lib, undan ta'lim olgani haqidagi xabarlar manbalarda keltiriladi.

Al-Buxoriy yoshligidayoq otasi vafot etib, onasi tarbiyasida o'sgan. U yoshligidan hadis ilmini zo'r qiziqish bilan egallaydi. Al-Buxoriy o'n yoshidan boshlab hadislarini, Abdulloh ibn al-Muborak va Vakiy kabi olimlarning hadis to'plamlarini mutolaa qilib, yod olgan. Ustozlari uning zehniyatidan hayratlanar edi. Al-Buxoriy yoddan 70 mingta hadisni bemalol aytib bera olardi. 825 yili o'n olti yoshida muqaddas shaharlar Makka va Madinani ziyorat qilib, olti yil Hijozda yashab ilm o'rganadi. Shuningdek, ilm-fanning yirik markazlaridan hisoblangan Damashq, Qohira, Basra, Kufa, Bag'dod kabi shaharlarda yashab, u joylardagi mashhur olimlardan hadis bilan bir qatorda fiqh ilmidan ham ta'lim oladi. Manbalarda al-Buxoriyning 600 mingga yaqin hadisni yod bilgani qayd qilingan.

O'z ilmini oshirish maqsadida al-Buxoriy ko'plab olimlardan ta'lim oladi. Manbalardagi ma'lumotlarga ko'ra, al-Buxoriy ustozlarining soni to'qsonga yaqin bo'lgan. Shuningdek, al-Buxoriyning o'zi ham bir qancha shogirdlariga ustozlik qilgan. Abu Iso at-Termiziy, Muhammad ibn Nasr al-Marvaziy, Muslim ibn al-Hajjoj, Ishoq ibn Muhammad ar-Ramodiy, Abdulloh ibn

Muhammad al-Masnadiy, Muhammad ibn Xalif ibn Qutayba, Ibrohim al-Harbiy kabi yetuk olimlar al-Buxoriyning shogirdlari hisoblanadi.

Al-Buxoriy 863-868 yillari Nishopurda yashab, madrasada hadis ilmidan dars bergan. Nishopur musulmon sharqidagi eng yirik ilmiy markazlardan biriga aylanganligi sababli o'sha davrda mashhur olimlar shu shaharda to'plangan edilar.

Imom al-Buxoriy xorijdan qaytgach, umrining so'ngigacha o'z vatani Buxoroda ko'plab shogirdlar va ulamolarga hadis ilmidan saboq berish bilan mashg'ul bo'ladi. Bu davrda Buxoro amiri Xolid ibn Ahmad az-Zuhaliy bilan al-Buxoriyning munosabati buzilib qoladi. Amir al-Buxoriyga shaharni tark etishni buyuradi va shundan keyin al-Buxoriy Samarqandga qarab yo'l oladi va bir muddat Xartang qishlog'ida o'z shogirdlari va qarindoshlarinikida yashaydi. Hijriy 256 yil (melodiy 870 yil 1 sentyabr) 60 yoshida og'ir kasallik tufayli vafot etadi va shu yerda dafn qilinadi.

Imom al-Buxoriy tomonidan biz avlodlarga boy va qimmatli ilmiy meros qoldirgan bo'lib, u yozgan asarlarning soni yigirmatadan ortiqdir. "Al-jome' as-sahih", "Al-adab al-mufrad", "Kitob al-ilal", "Barr ul-volidayn", "Asomi us-sahoba", "Kitob al-kuna", "At-tarix as-sag'iy", "At-tarix al-avsot", "At-tarix al-kabir" kabi asarlar shular jumlasidandir. "Al-jome' as-sahih" allomaning eng muhim asari hisoblanadi. Ushbu asar "Sahiyh al-Buxoriy" nomi bilan ham mashhur. Imom al-Buxoriyning ushbu yirik asari yozilganiga taxminan 1200 yil bo'ldi, o'sha davrdan boshlab bugungi kungacha asar islom ta'limotida Qur'ondan keyingi ikkinchi o'rinda turadigan muhim manba hisoblanadi. Asarning diqqatga sazovor jihati al-Buxoriy turli roviylardan eshitgan hadislarini tabaqalarga bo'lib, ularning ishonchlarini ajratib kitobga kiritilganidir.

Al-Buxoriyning ushbu asariga kiritilgan ishonchli hadislarining soni takrorlanadiganlari bilan birga 7275 ta, takrorlanmaydigan holda esa 4000 hadisdan iborat. Hadisshunoslikda bu sharaflil ishini birinchi bo'lib al-Buxoriy boshlab bergan bo'lib, keyinchalik boshqa olimlar ham unga taqlid qilib, shu zaylda hadislar to'plamini yaratganlar.

"Al-jome' as-sahih" ko'plab nusxalari turli shaharlarda tarqalgan. "Al-jome' as-sahih"ga ko'pdan-ko'p sharhlar bitilgan bo'lib, muhim manba sifatida u qayta-qayta nashr ham qilingan. Imom al-Buxoriy to'plamlariga kiritilgan hadislar faqat islom ta'limotiga oid umumiy qoidalarni aks ettirish bilan cheklanib qolmaydi. Asar yetimlarga muruvvat, faqirlarga himmat, vatanga muhabbat, mehnatsevarlik, halollikka da'vat, mehr-muhabbat, saxiylik, ochiq ko'ngillik, ota-ona, ayollar va kattalarga hurmat kabi haqiqiy insoniy fazilatlar majmuasidir. Yosh avlodni tarbiyalashda, va insoniy fazilatlarini shakllantirishda ushbu asarning ahamiyati katta.

Imom al-Buxoriy 100 mingta ishonchli hadisni yodlagan edi. Qolaversa, 200 ming hadisning ishonchlilik darajasiga shubha bilan qaragan. Shunga qaramay u faqatgina 7397 hadisnigina jamlab kitob holida tartib bergan va uni "Al jome' as-sahih" ("Ishonchli to'plamlar") deb nomlagan.

"Al-jome' as-sahih"dan tashqari Buxoriy yana bir qancha kitoblarning muallifi hisoblanadi. Jumladan ular quyidagilar:

"Al-Adab al-mufrad" – odoblar xazinasi;

"Al Tarix ul-kabir" – tarixga oid kitob; roviylar haqidagi kitob;

"Al Tarix us-sag'ir" – bu ham tarixga oid, kichik tarix;

"Al duafa us-sag'ir" – zaif hadislar to'plami;

"Tavorix al ansob" – tarixga oid yana bir kitob;

"Tafisr ul-kabir" – Qur'oni Karim tafisr, yo'qolgan deb ishoniladi;

"Rafil yadayni fis salah" – namozda qo'llarning o'rni haqidagi kitob;

"Al Aqida" – aqidaga bag'ishlangan kitob;

"Axborus sifat" – inson sifatleri haqidagi kitob va boshqalar.

Buyuk muhaddis umrining oxirida bir qator og'ir sinovlarga ham duch keldi. Dastlab yashab turgan yeri Nishopurdan chiqarib yuborildi. Buxoriy Nishopurdan ketgach Buxoroga kelib yashashga qaror qiladi. Sulton Xolid ibn Ahmad az Zuhaliyning saroyga kelib dars berish taklifini rad etgani uchun al-Buxoriy Samarqand shahri yaqinidagi Xartang qishlog'iga ko'chib ketishga majbur bo'ladi. Hijratning 256-yili, milodiy 870-yilda Ramazon hayiti kuni kasallikdan vafot etganligi qayd etiladi. Al-Buxoriy qabri Samarqanddagi Xartang qishlog'ida joylashgan bo'lib, qabri ustida maqbara bunyod etilgan.

Tahlil va natijalar. Imom al-Buxoriy hadis sohasidagi o'z ilmi va salohiyati, ayniqsa, illatli hadislarini aniqlash mahorati bilan barchani qoyil qoldirgan, muhaddislarning hammasi unga bir ovozdan tan bergan. Imom al-Buxoriy masjidlarda, ommaviy ilmiy yig'irlarda ham ishtirok etgan. Uning chuqur bilimiga tan berib, o'z davrining mashhur muhaddislaridan biri sanalgan Muslim ibn al-Hajjoj imom al-Buxoriyning o'z samimiy munosabatlarini bildirib: «Sizni faqat hasadgo'ylargina ko'ra olmaydi. Mening iymonim komilki, sizdek buyuk olim jumlai jahonda yo'q, - deb hitob qilgan.

Imom al-Buxoriyning illatli hadislarini bilishdagi benazir mahorati, mukammal ilmi va qobiliyati haqida uning zamondoshlari ko'p qimmatli fikrlarni bildirganlar. Illatli hadislariga atab maxsus asar yozgan imom at-Termiziy o'z asari «Kitob al-Ilal»da: «Hadislar, roviylar, ular tarixlaridagi illatlar xususidagi fikrlarim imom al-Buxoriyning «Kitob at-Tarix» asaridan foydalanmalarim, ulardan yana ko'prog'ini Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy bilan qilgan ilmiy munozaralarim paytida olganman, shuningdek Abdulloh ibn Abdurrahmon, Abu Zur'adan ham foydalandimu, lekin baribir ko'prog'i Muhammad al-Buxoriydan, kamrog'i esa Abdulloh bilan Abu Zur'adandir», -deb ta'kidlagan. Yana imom at-Termiziy, "illatli hadislarini va isnodlarni aniq bilishda Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriydan ko'ra ustun bo'lgan birorta olimni ko'rmadim», -deb qayd qilgan.

Xulosa va takliflar. Xulosa sifatida shuni ta'kidlashimiz mumkin, Imom al-Buxoriyning ilmiy faoliyatini o'rganish orqali Imom Buxoriy asarlarida oila va jamiyat, huquq, insonlararo munosabatlar, tarbiya masalalariga oid fikrlar bugungi kunda ham ijtimoiy- tarbiyaviy jihatdan yangi mazmun kashf etishi va yoshlar tarbiyasida alohida ahamiyatga ega ekanligi; Imom Buxoriy saxix xadislari haqida ta'lim-tarbiyani shakllantirishga qaratilgan g'oyalarini innovatsion ta'lim texnologiyalari orqali takomillashtirish lozimligi; Imom Buxoriy saxix xadislari haqida psixologik qarashlardan talabalarining milliy qadriyatlar va ilmiy merosga bo'lgan qiziqishlarini shakllantirish orqali yoshlarga ta'lim-tarbiya berishga oid ilmiy-nazariy, amaliy va psixologik tavsiyalar, shuningdek, pedagogik-psixologik mazmunini aniqlash mezonlari va ko'rsatkichlarini ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilsa bu borada olib borilayotgan islohotlarning salmog'i yanada ortgan bo'lar edi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh. Islom hamkorlik tashkiloti Tashqi ishlar vazirlari kengashi 43-sessiyasining ochilish marosimidagi nutqi // Xalq so'zi, 2016, 19 oktyabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son «2022-2026 yillarga mo'ljallanan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni.
3. Oltin silsila: 1-jild: Sahihul Buxoriy.-Toshkent: "Hilol-nashr", 2019.-3-4-betlar.
4. Sahiqi Buxoriy (Al-jomi' as sahih) T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat milliy nashriyoti, 2009.-24-b.
5. Imom al-Buxoriy. Sahihul Buxoriy-1. "Hilol-nashr", 2012.-179 betlar.
6. Ma'rifat – tinchlik asosi. -T.: Toshkent islom universiteti nashriyoti, - matbaa birlashmasi, 2009.-56-b.
7. Ming bir hadis. – T.: Movaraunnahr nashriyoti, 1998.-69-b.
8. Imom al-Buxoriy, Al-adab al-Mufrad.-T.: O'zbekitson.
9. Холназарова, М. X. (2015). Формирование творческих способностей личности в процессе социализации. Austrian Journal of Humanities and Social Sciences, 1(3-4), 109-111.

-
10. Холназарова, М., & Алибаева, Д. (2021). БОШҚАРУВ ҚАРОРЛАРИНИ ҚАБУЛ ҚИЛИШ ВА РАХБАР ШАХСИНИНГ ИНДИВИДУАЛ-ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 1(Special issue), 209-212.
 11. Нишонава, З. У., Камилова, Н. Ф., Абдуллаева, Д. У., & Холназарова, М. Х. (2017). Ривожланиш психологияси. Педагогик психология-Тошкент-2017-йил.